

Ook zijn collega aan de juridische faculteit Anne Anema, sinds 1904 hoogleraar privaatrecht aan de vu (nadat hij eerst aan de vu en vervolgens in Leiden had gestudeerd), was jarenlang actief in de politiek, maar hij combineerde dat met zijn hoogleraarschap. Van 1921 tot 1960 was hij Eerste Kamerlid voor de ARP. Net als Rutgers toonde hij grote belangstelling voor de internationale politiek en het internationale recht. Van 1935 tot zijn dood was hij lid van het Internationale Hof van Arbitrage.¹⁴ Ook Anema onderkende de dreiging van het fascisme voor de parlementaire democratie al vroeg. Op de vu-dag in 1933, de jaarlijkse openbare bijeenkomst, die georganiseerd werd door de Vereniging, besprak hij in een rede de fascistische staatsleer. Omdat deze redevoering vanwege de actualiteit en de heldere principiële afwijzing van het fascisme veel indruk had gemaakt, besloot hij zijn referaat in een wat nader uitgewerkte vorm in druk uit te geven.

27

Dit boek verscheen in het voorjaar van 1934 in de reeks 'Maatschappelijke vraagstukken van den dag' onder redactie van een andere vu-hoogleraar aan de juridische faculteit, P. A. Diepenhorst, onder de titel *Grondslag en karakter van de Italiaansch-fascistische Staatsleer*. Anema beperkte zich hierin om praktische redenen tot het Italiaanse fascisme. Het Duitse nationaal-socialisme, de Action Française en andere aanverwante fascistische stromingen liet hij buiten beschouwing. Hij nam zich wel voor later een dergelijke studie aan het nationaal-socialisme te wijden, maar omdat zijn collega Diepenhorst in het daarop volgende jaar een deeltje in dezelfde reeks aan het onderwerp besteedde, leek hem dat niet meer nodig. Hij beschreef uitsluitend de staats- en rechtsopvattingen van het Italiaanse fascisme. Hij ging niet in op de politieke praktijk, maar ook zo was zijn veroordeling al duidelijk genoeg.

Anema begon zijn betoog met de vaststelling, dat het fascisme de bedoeling had een volledig einde te maken aan de rechtsstaat, zoals deze in de negentiende eeuw tot stand was gekomen. In formeel theoretische zin kon Italië dan nog wel een rechtsstaat heten, in materiële zin werd de rechtsstaat verworpen.¹⁵ In de praktijk was in Italië de rechtsstaat door een machtsstaat vervangen, waarin geen sprake meer was van eerbiediging van de persoonlijke vrijheidsrechten. In een scherpzinnig en helder betoog zette Anema uiteen hoe de moderne rechtsstaat was ontstaan en hoe daar in de loop van de negentiende eeuw en in het begin van de twintigste eeuw kritiek op was geko-